

Др Никола Ивковић, доцент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0002-9064-8702

Прегледни научни рад
УДК: 342.738:004.8
DOI: 10.46793/UPSSXII.269I

ПОЗИТИВНО ПРАВНИ ОКВИР ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ*

Резиме

Радом се анализирају позитивни прописи којима се тежи уређењу области вештачке интелигенције (ВИ). Посебно се посматра ниво односа Р. Србије и Европске Уније. Истиче се стратешки приступ Р. Србије да постане члан Европске Уније и у том смислу хармонизује правни поредак са правним поретком ЕУ. Прво се анализира позитивни оквир Р. Србије и правац развоја, посебно у делу заштите података о личности и развоја ВИ. Стратегија која је на снази за период 2020-2025. указује нам на основне правце развоја. Такође, истичу се регулаторне институције које би у будућности требало да врше надзор над спровођењем стратегије и позитивном оквиру који би тек требало усвојити. Нова стратегија која се планира за период од 2025-2030. биће под великим утицајем нових норматива које су од 1. августа 2024. године на снази у ЕУ. Истиче се да је на нивоу ЕУ 2024. година означена златним словима када је у питању позитивни оквир ВИ. Након више година спровођења стратегија и креирања других правних аката, усвојен је први, кровни правни документ. Овај Акт би требало да у наредних пар година усмери развој и уређење ВИ на нивоу ЕУ. Слично GDPR-у овај документ имаће далекосежне последице на нормативу широм света, а посебно се ово односи и на Р. Србију. Очекује се да ће и Р. Србија убрзо покренути процесе хармонизације са новом нормативом ЕУ. Радом се истичу кључни закључци који би требало да буду водиља ка будућим позитивним решењима.

Кључне речи: Стратегија, вештачка интелигенција, Акт о ВИ, заштита података.

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

1. Уводне напомене

Као што је досадашњим истраживањима истакнуто, потреба да се хармонизује правни поредак Р. Србије са правним системом ЕУ, посебно у домену дигиталних технологија, императив је законодаваца кроз XXI век. У том смислу усвојени су разноврсни правни акти који су подложни анализама и изменама, како би се креирало правовремено и адекватно позитивно законодавство. Међутим, брзина промена која је јако присутна у овој области представља велики изазов, како глобално, тако исто и на националном нивоу. Развој вештачке интелигенције (ВИ), посебно крајем друге и почетком треће деценије XXI века, учинио је овај изазов још комплекснијим. Већ је истакнуто да ВИ суштински представља процес који има примесе закључивања и деловање на основу закључака по системима логике, при чему ове процесе обавља машина, а не човек.¹ Ако се има у виду ова почетна одредница, која не дефинише, него представља могућности, велики значај који ће ВИ имати на широк спектар друштвених активности, додатно повећава ниво обавеза. Истовремено повећава се ниво одговорности коју према овој области имају доносиоци одлука, законодавци и друштвена, посебно правна доктрина.

Поред могућности и просперитета, ВИ постаје и велики изазов. Имајући у виду динамику развоја и начине на који ВИ делује на људска права, није једноставно одредити стратегије, правце и политике нормирања. ВИ и позитивно право природни су антиподи. Док ВИ напредује (тренутно) уз веома мала ограничења и могућности реалне контроле, позитивно право је статично, створено са циљем успостављања ограничења природном поретку. Експоненцијални развој ВИ и немогућност разумевања пуног потенцијала и утицаја у великој мери компликују разматрање праваца уређења. Основно питање, или дилема, која се поставља приликом покушаја уређења ВИ јесте однос између заштите људских права, понајвише права на приватност и са друге стране коришћења пуног потенцијала и могућности развоја ВИ. Право на приватност кроз развоје дигиталних технологија постало је јако важно и потенцијално веома угрожено. Ово право развијало се кроз векове настојања да се одвоји приватни од јавног живота. Оно је у последичној вези са питањима људског достојанства и психичког интегритета.² Ипак, последњих година поставља се и питање парадокса приватности као важног аспекта психолошких тежњи реалној жељи ка заштити и својеврсне модерне потребе да се што више приватности прикаже, у тежњи ка препознатљивости и јавним одобравањем.³

¹ <https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2017/08/SPM-56-1.pdf> приступљено 10.09.2024. године.

² Симовић, Д. и др., *Људска права*, Београд, 2018, стр. 156.

³ Павуна, А., *Парадокс приватности: емпиријска провера феномена*, Загреб, 2019, стр. 133.

Имајући ову основну дилему на уму, доносиоци одлука и законодавци су се одлучили да прво дефинишу потенцијалне проблеме и одреде кључне изазове. Методологија нормирања обично је ишла правцем усвајања вишегодишњих стратегија, па накнадним усвајањем општих аката. Такви примери видљиви су на нивоу ЕУ, а и Р. Србија би након што стратегија од 2020-2025. године испуни свој временски оквир требало да приступи изради нове, најављене стратегије од 2025-2030. Након тога, и формулисању законодавних решења која су у складу са новим актима ЕУ о вештачкој интелигенцији који су на правној снази од 1. августа 2024. године.

Како бисмо на прави начин проучили позитивни оквир ВИ потребно је кренути хијерархијским низом. Истраживањем се прво указује на стратешки приступ Р. Србије. У том циљу, биће изнете основне претпоставке и идеје тренутно важеће стратегије од 2020-2025. године. Након тога, посебно ће бити анализиран учинак стратегије и најаве новог оквира од 2025-2030. године. Након националног оквира фокус је на јако важном стратешком, политичком и позитивно правном оквиру ЕУ. Нови акт који је ступио на снагу 1. августа 2024. године, централна је тема дискусија и будућности развоја нормативног оквира ВИ на простору ЕУ и Р. Србије. Овај правни акт, као први целовити правни акт ове области на глобалном нивоу, имаће велики утицај на светски ниво уређења области ВИ.

На крају уводног дела потребно је истаћи и уводну дефиницију ВИ коју смо у претходним истраживањима већ истакли као адекватну. У оквиру стратегије дефинише се и ВИ као „системи који показују разумно, интелигентно, понашање на основу анализе свог окружења и доносе одлуке - са одређеним степеном аутономије - да остваре конкретне циљеве. Системи засновани на вештачкој интелигенцији могу бити базирани искључиво на софтверу и деловати у виртуелном свету (на пример, виртуелни асистенти, софтвери за анализу фотографија, интернет претраживачи, системи за препознавање говора и лица) или могу бити уграђени у уређаје - хардвер (на пример, напредни роботи, аутономна возила, дронови и слично)."⁴

2. Република Србија и ВИ - норматива

Дебата о ВИ у Р. Србији води се интензивније од друге деценије XX века. Овај период поклапа се и са светским трендом и интензивнијим развојем ВИ. Поред инфраструктуре која је оличена у креирању и изградњи ДАТА центара, покренута је свеобухватна анализа потреба усклађивања са тзв. четвртом индустријском револуцијом.⁵ Стратегија развоја ВИ (Стратегија), била је први свеобухватни документ који је дефинисао правце развоја у складу са

⁴ Сл. гласник РС, бр. 96/2019.

⁵ <https://www.politika.rs/scc/clanak/531192/Industrija-4-0-revolucija-ili-evolucija> приступљено 10.09.2024. године.

постојећом нормативом и хијерархијом прописа у Р.С.⁶ Стратегија је такође усклађена са Европском иницијативом о вештачкој интелигенцији. Доношење стратегије праћено је јавним расправама, па је креирање овог документа имало елементе који су и иначе предвиђени за усвајање важне нормативе. Такође, у изради стратегије учествовали су представници четири државна универзитета, чиме је постављен основ сарадње академске и политичке заједнице у важним питањима. Делује да је у креирању нормативе било простора за учешћем правника, што би додатно учврстило стил креирања документа од значаја.

Израда стратегија је покренута 2019. године и у кратком року кроз пар јавних расправа и консултација усвојена је од стране Владе Р. Србије. Влада Р. Србије имала је заиста опште стратешко усмерење ка дигитализацији и испуњавању предуслова за реализацију промена које су глобално подстакнуте четвртом индустријском револуцијом. Тако је експозеом председника, дигитализација и четврта индустријска револуција постављена као својеврсни приоритет Владе.⁷ Експозеом је као други приоритет уписан развој и улагање у образовање, што је на неки начин бар декларативно, постала савремена и исправна одредница усклађивања са четвртом индустријском револуцијом. Дигитализација и образовање на тај начин представљени су као основни циљ нове Владе, а тиме и важан предуслов креирању амбијента за развој ВИ.

Нормативно посматрано, Стратегија је подељена у девет целина.⁸ Првих пет фактички представља уводни део Стратегије и јако је важан. Овим целинама се редом одређује правни основ, везаност политика и правних одредница, појам ВИ, опис постојећег стања и сет циљева. Шести део је срж стратегије, са прецизним описом потреба и тежњи које би требало испунити. Циљеви су превасходно засновани на развоју програма образовања на више нивоа. Стратегијом се предвиђају мере примене ВИ од основног, преко средњег до вишег образовања. Такође, предвиђа се и афирмација кратких програма студија којима би се као допунски вид учења на високом нивоу унапредили процеси и могућности савладавања основа о ВИ. Акредитација кратких програма олакшана је другим актима из ове области, што је важан предуслов разради метода образовања и њиховој имплементацији.

Једна од важнијих идеја приликом формулисања Стратегије, али и самих циљева јесте и оснивање Савета за вештачку интелигенцију који би имао задатак праћења и усмеравања процеса и циљева постављених Стратегијом. Међутим, Савет је формиран тек 2024. године, када и истиче период важења и већ креће припрема за усвајање нове петогодишње стратегије. Добра страна формирања Савета јесте актуелни тренутак и нови позитивно правни оквир на

⁶ https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/437304/strategija_razvoja_vestacke_inteligencije261219_2_suj.pdf приступљено 10.09.2024. године.

⁷ <https://www.rts.rs/vesti/politika/2784948/ekspoze-ane-brnabic.html> приступљено 10.09.2024. године.

⁸ Сл. гласник РС, бр. 30/18.

нивоу ЕУ. Како је од 1. августа на снази нови правни оквир о ВИ на простору ЕУ, тренутак формирања Савета требало би искористити за формулисање нове Стратегије и приступање проблематици позитивног оквира. Како је период хармонизације у току, посебно је важно бити и временски и нормативно у току са новим прописима о ВИ, посебно имајући у виду значај који дигитална економија и услуге имају у економским билансима Р. Србије.⁹ Иако је нова стратегија најављена за половину 2024. године, иста још увек није објављена.¹⁰

Нови позитивни оквир на нивоу ЕУ има стога велики значај на више сегмената друштва Р. Србије. Новоформирани савет има велику одговорност да што пре покрене процесе на усвајању и формулисању нове Стратегије и што је још важније новог законодавног оквира. У том смислу, јако је важно консултовати и релевантне институције. Институција Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности важан је искуствени чинилац у овом процесу. Како је као један од кључних изазова постављен проблем личних података и злоупотреба путевима ВИ, институција Повереника својим искуством може бити важан чинилац конституисању новог позитивног оквира. Област ВИ је у тој мери динамична да кашњења у реализацији и имплементацији могу имати велике последице. Стога остаје нада да ће нова Влада и новоформирани Савет приступити темељном послу хармонизације и реализације идеја које су већ добиле своју правну форму на нивоу ЕУ.

Регулатива на нивоу ЕУ у великој мери олакшава разматрање приступа у овој области, посебно имајући у виду стратешко опредељење, привредно окружење и обавезе усклађивања које има Р. Србија. Како би се ухватила у коштац са проблемима дефинисања и регулисања ВИ у савременом позитивном правном тренутку, Европска Унија је приступила изради декларативних, али и кровних докумената. Сет правних правила требало би да усмери развој позитивног права у складу са потребама развоја и коришћења ВИ, са једне стране, али и заштите људских права, са друге стране. Формулисању и усвајању кровних докумената претходило је креирање разноврсних аката, стратегија, мишљења, резолуција и саопштења која су имала усмеравајући карактер. Поред нивоа ЕУ, национална законодавства такође приступају доношењу норматива у области ВИ. Основна дилема која се јавља код креатора политика и правних правила на нивоу ЕУ јесте однос између правних правила и развоја. Док са једне стране постоји велика потреба да се ухвати прикључак са другим континентима који брже напредују у овој области, са друге стране постоји опасност од угрожавања људских права, посебно права на приватност. Разапетост између САД-а и НР Кине као перјаница развоја нових технологија и

⁹ <https://www.srbija.gov.rs/vest/807892/nastavljen-znacajan-rast-prihoda-od-izvoza-ikt-proizvoda-i-usluga.php> приступљено 12.09.2024. године.

¹⁰ <https://www.politika.rs/scc/clanak/600962/Nova-strategija-za-razvoj-vestacke-inteligencije-do-polovine-2024> приступљено 12.09.2024. године.

ВИ чини правну проблематику додатно оптерећеном глобалним политичким изазовима. Управо стога, идеја нормирања ВИ кроз највише правне акте ЕУ један је од показатеља и правних и политичких праваца развоја. Ове идеје, смернице су и Р. Србији о начинима реализације и креирања правилног позитивног оквира.

3. ЕУ Акт о ВИ

Глобално посматрано, дигитализација и на тај начин повезивање људи произвело је последичне промене које су, у социолошком смислу и по динамици, незабележене у историји човечанства. Управо зато, сет ових промена и друштвене динамике називамо четвртом индустријском револуцијом. Увезаност различитих друштвених и културолошких група створило је посебно дигитално и информатички глобално повезано друштво.¹¹ Процеси својеврсне технолошке и социолошке динамике утицали су и на проблематику правовременог формулисања правних решења. Ово је крајем XX века посебно уочено на пољу људских права и разлике између реалности и декларативног формулисања правних правила.¹² Савремено доба доноси нове изазове, који такође представљају сличан изазов за законодавце који се најбоље уочава кроз однос друштвене реалности и правне норме. У оквиру ових процеса преплићу се политички и правни изазови као кључ усмеравања позитивно правних процеса.

На пољу ВИ, такође, основни изазов био је и јесте усклађивање реалности и потребе за напретком са једне стране и заштита људских права са друге стране. Посебно је ово тешко предвидети у области чије се последице и напредак не могу лако ни јасно дефинисати и одредити. При том, на глобалном плану су присутна два модела, заједница које су на плану напретка и инвестиција лидери. То су САД-а и НР Кине, на основу низа фактора од истраживања до улагања.¹³ Међутим, ова два велика система, одликују и велике разлике у правном приступу проблематици ВИ. Док су са једне стране правна правила у САД-у постављена флексибилно, са друге су пак у НР Кини постављена стриктно.

Тако је после више година усклађивања и формулисања мишљења о ВИ, на нивоу ЕУ усвојен свеобухватни акт, који је у јавном простору именован Актом о ВИ или - *EU regulation on artificial intelligence (AI Act)*. Сам текст састоји се од обимне преамбуле (180 чланова) и самог текста уредбе (113

¹¹ Гиденс, Е., *Социологија*, Београд, 2007, стр. 454.

¹² Васиљевић, В., *Права човека зборник докумената*, Београд, стр. 5, 1991.

¹³ <https://www.techopedia.com/top-10-countries-leading-in-ai-research-technology#:~:text=Top%2010%20Countries%20Leading%20in%20AI%20Research%20%26,India%20...%208%208.%20Japan%20...%20More%20items> приступљено 12.09.2024. године.

чланова) и прилога (13 прилога).¹⁴ На основу самог назива акта може се довести у питање правна природа. Иако је он означен само општим називом акт, у питању је највиши правни акт на нивоу ЕУ. Овако формулисан и усвојен акт по својој правној природи је уредба, која у форми најопштијег правног акта ЕУ има општеобавезујући карактер за све чланице. Садржина акта подсећа на законодавство које је формулисано у области заштите података о личности. Сличне су биле и друштвене околности и реперкусије на шири друштвени контекст.

Преамбула Уредбе је обимна. Слично усвајању *GDPR*-а, преамбула чини суштински део акта. Првим члановима преамбуле одређује се сврха, дomet, појмовна одређења. Преамбулом се дефинише велики број појмова који су везани за ВИ. Такође, преамбулом се одређује и значај података о личности и Европског надзорника за заштиту података о личности. Када се анализира преамбула може се поставити и питање правне природе преамбуле генерално. О преамбули и њеној правној природи постоји пуно дискусија и дилема. Посебно се ово односи на преамбулу устава о чијој обавезности се пуно дискутује. Аутори посебно истичу да би доктрина требало да се клони крајњих гледишта и да преамбулу посматрају у зависности од сваког конкретнoг акта и кроз поделу на тврде и меке преамбуле.¹⁵ Преамбула АИ акта може се сврстати у тврде. У складу са тим, треба се тумачити њен значај и приликом тежњи ка хармонизацији правног поретка Р. Србије са ЕУ.

Првим члановима Уредбе одређују се кључне одреднице и опсег забрана. Постављају се правила и начини на који се ВИ користи и ставља на тржиште, забране, високоризичне категорије као и мере које, са друге стране подстичу иновације. У поглављу два посебно се истичу забрањене праксе које су детаљно и таксативно наведене. Забрањују се употребе које имају манипулативни карактер којих особа није свесна, искоришћавање физичких недостатака особе, коришћење личних података које би се одразило на дискриминацију одређених друштвених група. Забране су у великој мери регулисане у области кривичног права. Забрањују се употребе ВИ у областима процена за извршење кривичних дела. На тај начин се ограничава могућност употребе састава који би се усмеравали ка будућим активностима, али се дозвољава употреба у већ утврђеним и проверљивим, објективним параметрима. Такође, постављају се границе кривичног права у смислу казни и објективне висине, како би се ограничила употреба ВИ. Даљим члановима

¹⁴ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act).

¹⁵ Симовић, Д., *О правној природи преамбуле устава*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, год. LIX, бр. 87/2020, стр. 31.

уређује се транспарентност, формални основи употреба ВИ, обавезе држава чланица и начини заштите. Веома важно је и одређење регулаторних тела.¹⁶ Државе имају обавезу формирања или одређења регулаторног тела које би вршило својеврсни надзор над применом уредбе. Ово значи да се може формирати посебно регулаторно тело које би надзирало област ВИ, као што је то учинила Шпанија, или да се у оквиру постојећих тела прошире надлежности, са примером Холандије. Ова обавеза требало би у Р. Србији да буде што пре имплементирана, кроз измене и допуне постојећег оквира како би се убрзао пут хармонизације и праћења наведених одредби.

Завршни део Уредбе чине прилози. Прилозима се уређују технички детаљи. Наводи се хијерархија и сродно законодавство. Објашњавају се додатни елементи чланова Уредбе, посебно у домену кривичног права (прилог III тач. 6). Даљим прилозима редом се утврђују формални критеријуми, техничка документација, ЕУ изјава о складности, поступак унутрашње контроле, оцењивање. Са становишта привредних субјеката који користе или креирају системе ВИ важан је прилог VIII. Овим прилогом таксативно се наводе подаци који се морају доставити приликом регистрације високоризичних система ВИ.

На крају одређују се и посебни Општи системи ВИ на нивоу ЕУ који имају посебне одлике и намене. Прилог XIII јако је значајан у смислу чл. 53 Уредбе. На добављаче опште намене примењује се посебан режим. Ови системи од значаја су за јавну намену и самим тим имају посебан значај, али и правну регулативу. На крају основног дела предвиђена је и динамика примене. Уредба је ступила на снагу 1. августа 2024. године, примена у целини 2026. године, уз одређене изузетке од 2025. године. Период примене, иако делује далеко, врло брзо ће стићи. Ова чињеница обавезује све процесне и привредне субјекте да у што краћем року примене озбиљне критеријуме прилагођавања и намене.

5. Закључак

Усвајање Акта о ВИ на нивоу ЕУ и ступање на снагу са јасним смерницама када ће који сегмент производити правно дејство имаће далекосежне последице на више друштвених области. Коришћење ВИ већ је приметно у разноврсним областима и изазива реалне последице. Примена ВИ тренутно се одвија без довољно правне регулативе. На нивоу Р. Србије касни се са израдом нове Стратегије, а каснило се и са формирањем Савета. Ипак, Стратегијом која је још увек важећа постављени су адекватни оквири и смернице. Нова регулатива на нивоу ЕУ обавезује нас да се овом области, посебно на нивоу права, више и озбиљније бавимо. Правна доктрина има посебну одговорност да изнова апелује и предлаже решења која би била корисна у процесу хармонизације правног поретка. Искуства која су доступна у оквиру примене регулативе у

¹⁶ Article 57. (EU) 2024/1689.

области заштите података о личности препоручују Повереника да има кључну улогу у овој области. Она се може врло брзо остварити допунама постојећег оквира и механизмима који су за то предвиђени позитивним оквиром.

*Nikola Ivković, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

HUMAN RIGHTS THROUGH THE PRISM OF DIGITAL TECHNOLOGIES

Summary

The paper analyzes the positive regulations aimed at regulating the field of artificial intelligence (AI). In particular, the level of the ratio R is observed. of Serbia and the European Union. The strategic approach of R. is highlighted. Serbia to become a member of the European Union and in that sense harmonizes the legal order with the legal order of the EU. First, the positive frame R is analyzed. of Serbia and the direction of development, especially in the area of personal data protection and development VI. The strategy that is in force for the period 2020-2025. points us to the basic directions of development. Also, the regulatory institutions that should supervise the implementation of the strategy and the positive framework that should be adopted in the future are highlighted. The new strategy planned for the period from 2025-2030. will be greatly influenced by the new regulations that are in force in the EU from August 1, 2024. It is emphasized that at the EU level, the year 2024 is marked with golden letters when it comes to the positive framework VI. After several years of implementing strategies and creating other legal acts, the first, umbrella legal document was adopted. This Act should direct the development and regulation of VI at the EU level in the next few years. Similar to the GDPR, this document will have far-reaching consequences for regulations around the world, and this especially applies to R. Serbia. It is expected that R. Serbia will soon start the process of harmonization with the new EU norms. The work highlights key conclusions that should be a guide to future positive solutions.

Key words: Strategy, artificial intelligence, Act on VI, data protection.

Литература

- Васиљевић, В., *Права човека зборник докумената*, Београд, 1991.
Гиденс, Е., *Социологија*, Београд, 2007.
Павуна, А., *Парадокс приватности: емпиријска провера феномена*, Загреб, 2019.
Прља, Д., Гасми, Г., Кораћ, В., *Вештачка интелигенција у правном систему ЕУ*, Београд 2021
Симић, М., Ђорђевић С., Матић Д., *Увод у право*, Крагујевац, 2017.
Симовић, Д., Станковић, М., Петров, В., *Људска права*, Београд 2018.
Симовић, Д., *О правној природи преамбуле устава*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, год. LIX, бр. 87/2020.